

CSEPELI GYÖRGY*

Belül és kívül

Kovách Imre (szerk.): *Mobilitás és integráció*. Budapest: Társadalomtudományi Kutatóközpont –Argumentum, 2020. 367 oldal

Kovách Imre (szerk.): *Integrációs mechanizmusok a magyar társadalomban*. Budapest: Argumentum – Társadalomtudományi Kutatóközpont, 2020. 432 oldal.

2020-ban jelent meg Kovách Imre szerkesztésében a *Mobilitás és integráció* című kötet, mely a szerkesztő által 2015-ben és 2018-ban vezetett két nagymintás szociológiai vizsgálatainak alapján a mai magyar társadalom integrációs és dezintegrációs folyamatairól ad képet. A kötetben 28 szerző tollából 11 tanulmány olvasható, melyek nem épülnek folyamatosan egymásra. Mint a kötet bevezetőjében a szerkesztő írja, „az összegző elemzés egy későbbi munka eredménye lesz.” (7.)

Ugyanakkor a kötet tanulmányait összeköti a választott új társadalmelemzési paradigma, mely szakít a korábban alkalmazott osztály-vagy rétegalapú megközelítésekkel, s az integrációban keresi a társadalomszerkezet leírásának királyi útját. Kovách és munkatársai egy 2015-ös vizsgálat adatainak elemzése során a magyar társadalom nyolc integrációs dimenzióját különböztették meg, majd a nyolc dimenzió alapján hét társadalmi csoportot különítettek el. A módszer a 2018-as adatfelvétel adatainak elemzése során is hasznosnak bizonyult. A 2018-as csoportbeosztás majdnem azonos volt a 2015-ben kapott beosztással. Mindkét vizsgálat esetében hét csoport különült el. Az egyes csoportokba kerülést a rendszerintegráció, a társadalmi szintű integráció és a személyközi integráció alakulása határozta meg.

Az integráció teljességét nézve a *kapcsolatgazdag aktív* válaszadók kerültek az élre, akik aránya 2018-ban 24,6% volt. Ez a csoport előnyös társadalmi helyzetű, magas közöttük a diplomások aránya, magas az átlagos havi jövedelmük is. A *lokálisan integráltak* aránya a mintában 6%. Ennek a csoportnak a tagjai főként vidéken élnek, magas az átlagos iskolai végzettségük, s jövedelmi szintjük is magas.

* A szerző szociálpszichológus, az ELTE TáTK professor emeritusa.
E-mail: csepli.gyorgy@tatk.elte.hu

E két csoport képezi a mai magyar társadalom elitjét. Őket követik a *normakövető munkaerőpiacon integráltak*, akik aránya 21,8%. Ez a legnépesebb csoport, tagjai politikailag inaktívak, társadalmi kötődésüket elsősorban a munkaerőpiac biztosítja. A *normakövető kapcsolatgazdagok* aránya 13%. Az ő integrációs közegük a nagyváros, 25%-uk diplomás. A *normaszegő munkaerőpiacon integráltak* aránya 17,8%, politikailag passzívak, s kirekesztettnek érzik magukat a társadalomból. A *normakövető dezintegráltak* (19,7%) zöme idős, iskolai végzettségük átlagosan alacsony, megélhetésük forrása a nem túl magas nyugdíj.

Az integrációs hierarchia legalsó szintjén a *kirekesztett alulintegráltak* vannak. A minta 8,3%-a került ebbe a csoportba, melynek tagjai nem tévednek, amikor szubjektíve is kirekesztettnek tartják magukat, hiszen sok közöttük a roma származású, az alacsony iskolai végzettségű és a munkanélküli. Tévedés volna azonban azt hinni, hogy valamennyien vidéken élnek. Az adatok szerint 26%-uk budapesti.

A kötet négy nagy szerkezeti egységből áll. Az első szerkezeti egységbe a társadalmi integráció/dezintegráció összefüggéseit különböző szempontokból vizsgáló cikkek kerültek. Megtudjuk, hogy a politikai integráció önálló integrációs mechanizmusként működik Magyarországon, ami azt jelenti, hogy a kormánypártoknak sikerült kialakítani egy világot, melyben híveik otthon érzik magukat. Az ellenzéknek ez nem sikerült, ami heterogén politikai-ideológiai karakterük miatt nem meglepő. Egy másik tanulmány azt bizonyítja, hogy a társadalmi mobilitási mutatók mindkét nemnél egyre rosszabbul alakulnak, s a férfiak és a nők közötti egyenlőtlenségek sem csökkennek. A 2015-ös és a 2018-as adatfelvételeket összehasonlító cikk azt mutatja, hogy a magyar társadalom status quo-ja beállt, tartósnak ígérkezik, ami a felső kétharmad előnyeinek és az alsó egyharmad hátrányainak állandósulását ígéri.

Igen érdekes a magyar társadalom politikai integrációjával foglalkozó cikk, mely szerint az integrációs csoportok és a pártpreferenciák között ugyan gyenge az átfedés, de a jól integráltakra inkább jellemző a jobboldali kötődés, míg a frusztráltak és elégedetlen baloldaliak inkább az alulintegrált csoportokból kerülnek ki. A további értelmezésben a szerzők haszonnal forgathatják Hunyadi György nemrég megjelent művét¹, melyben az 1989 után kialakult gazdasági és politikai rendszer egészére vonatkozó attitűdöket a rendszerigazolás és a rendszerkritika kettősségében ragadta meg.

A második szerkezeti egységbe a területi mobilitás és az egyes integrációs csoportokba kerülés összefüggéseit tárgyaló tanulmányok kerültek. Nem újdonság, hogy a magyar társadalom kevésbé hajlamos a területi mobilitásra. Aki lakó- és munkahelyet változtatni akar, az inkább külföldre megy. Akinek helyben jól megy, az nem változtat, akinek meg rosszul megy, az hiába akar elköltözni, nincsenek

¹ Hunyadi György: *Rendszerattitűdök a változó közgondolkodásban*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2021.

meg az eszközei sem anyagi, sem kognitív értelemben a költözésre. A területi mobilitás és a kapcsolati tőke közötti kapcsolat vizsgálata azt mutatta, hogy a nem mobilok kapcsolatai zártabbak, a mobilok kapcsolatai nyitottabbak. A kérdés nyitva marad, a mobilitást vagy az immobilitás a kapcsolatok nyíltsága vagy zártsága magyarázza, vagy a kapcsolat éppen fordított. Az ingázás mint a mobilitás speciális formája korábban a férfiakra volt jellemző. Az ingázókat nemek szerinti vizsgáló cikk azt mutatja, hogy a nők mind a megtett távolságban, mind az ingázásra fordított időben elkezdtek felzárkózni.

A harmadik szerkezeti egységben két cikk olvasható. Az első cikk a gyermekjóléti rendszer diszfunkcióit írja le. A segítség éppen azokhoz nem jut el, akiknek a legnagyobb szükségük lenne rá. A diszfunkcionális gyermekjóléti rendszer feltehetően hozzájárul a kirekesztett alulintegráltak bővített újratermelődéséhez. A harmadik egység második cikke a börtönből szabadultak munkába állását nehezítő tényezőkkel foglalkozik. A szabadultak esélyeit eleve rontja alacsony iskolai végzettségük és roma származásra utaló megjelenésük. A börtönből szabadultak nem számíthatnak semmilyen segítségre, mely javíthatna amúgy is rossz munkavállalási esélyeiken.

A kötet negyedik szerkezeti egységének két cikke az újonnan keletkező magyar diaszpóra problémáival foglalkozik eredeti megközelítésben és eredeti adatok alapján. A Magyarországon élők legújabb kivándorlásának színtere Európa. 18 000 megkérdezett válasza alapján a kivándorlók három csoportja volt megkülönböztethető. Meghökkenítő eredmény, hogy a kivándoroltak 80%-a számára nem relevánsak az anyaországhoz kapcsolódó események. A maradék 20% egyik része politikailag aktív, másik részük kulturális kötődésű. Szorosan véve csak az utóbbi csoport tagjai tarthatók diaszpolarizálódónak, az előző csoporttal szemben, akik transznacionálisaknak nevezhetők. A negyedik egység, s egyúttal a kötet utolsó írása a Németországba kivándorolt magyarok körében a társadalmi pozíció és a menekültekre irányuló segítő tevékenységek közötti összefüggés kimutatására vállalkozott. A kutatás eredményei szerint a segítő munkába való bekapcsolódás a magyar kivándorlók számára a német társadalomba való integrálódást is megkönnyítette.

A kötet írásai alapján bizakodva várjuk az összegzést, mely az integráció és a dezintegráció folyamatait mentén ad majd átfogó képet az ezredforduló után kialakult magyar társadalomról.

*

Változások a változatlanságban

Kovács Imre és munkatársai többéves kutatási programjának keretében elkészült első kötet megjelenésével egy időben egy második kötetet is megjelentettek, melynek egymáshoz közvetlenül nem kötődő tanulmányait szerkezetileg a mobilitás és az integráció témái kötik össze.

A kötetben négy tematikai blokkba tömörítve tíz tanulmány olvasható. Az első részt megnyitó nagyívű tanulmányt a szerkesztő Kovács Imre, Huszár Ágnes, Kristóf Luca és Szabó Andrea írta. Azt a kérdést veti fel, hogy az egyének társadalmi integrációja miként és hogyan függ össze a társadalmi egyenlőtlenségek rendszerében elfoglalt helyükkel, és melyek azok az integrációs mechanizmusok, melyek megeremtik az egyének társadalmi pozíciói és integráltságuk közötti kölcsönhatásokat. A megközelítés újszerűsége, hogy egyszerre ad képet arról, hogy ki miként él a társadalmi integrációt biztosítani képes hálózati lehetőségekkel, miközben azt is látjuk, hogy hol helyezkedik el a normatív funkcionális osztálymodell által meghatározott struktúrában. A két szempont összekapcsolása alapján született eredmény azt mutatja, hogy a Máté-effektus érvényesül. Akiknek a hálózatkötelei társakat adnak, azoknak pozíció is jut, míg a kívül maradtak, a munkanélküliek, a betanított és segédmunkások, valamint a nyugdíjasok nem sok jóra számíthatnak a kötések számának alakulásában sem, magányosak és kirekesztettek lesznek. A második tanulmány az integráció és a politikai viselkedés kapcsolatát feszegeti, amiből kiderül, hogy a rendszerváltás sok mindent megváltoztatott, de a megújult társadalmat a redistribúció káros örökségétől nem tudta megszabadítani. A redistribúciós jövedelmek különbségei mentén a társadalomban mély szakadékok keletkeztek, s attól függetlenül, hogy ezeknek ki melyik oldalán áll, senkiből sem lehet saját sorsa kovácsa, nincs lehetősége arra, hogy szuverén polgára legyen az államnak. Balogh Karolina, Czibere Ibolya, Kovács Imre és Nemes-Zámbó Gabriella a társadalmi integráció szempontjából viszi tovább a redistribúciós szálát, megállapítva, hogy a mai magyar társadalomban 28% azok aránya, akik megélhetését kizárólag a redistribúció biztosítja. Alig vannak olyanok, akik teljes egészében a piacon realizált jövedelmeikből élnének, s ez felveti a hajdan Kolosi és Szélényi által leírt L modell időszerűségét, mely helyzet már akkor sem volt a fejlődés motorja, miként ma sem az.

A kötet második nagy tematikus egysége a kormányzás és az integráció kölcsönhatásait mutatja be. A kép, melyet Pálné Kovács Ilona, Tamás Veronika és a Gerő Márton – Kerényi Szabina szerzőpár munkái tárnak elénk, megerősíti a kötet első részében olvasott tanulmányok által kialakított benyomást. Az önkormányzati szint lassan, de biztosan elveszti képességét az integrációra, kiszorítja a mindenható állam, mint tette azt 1989 előtt is. A civil társadalom sehol, a helyi kiskirályok, a Móricz regényéből jól ismert rokonok visszatértek.

A harmadik egység az integrációs rendszerek rossz híreiről tudósít. Illéssy Miklós, Huszár Ákos és Csizmadia Péter a munkaerőpiaci integrációs mechanizmusok diszfunkcióit írják le. Különösen fájó a tanulmány záró következtetése, miszerint az ország gazdasága versenyképességi deficitben szenved, aminek oka a képzett munkaerő nyugatra szivárgása, a kreatív, innovatív munkák végzésére alkalmas munkahelyek krónikus hiánya, a kevéssé vagy egyáltalán nem képzettek dominanciája a munkaerőpiacon. Kollányi Zsófia cikkében a magyar egészségügyi rendszer sok évtizedes agóniáját jellemezve azt írja, hogy „a magyar társadalmat mély szakadékok szabdalják szét az egészségi állapot szempontjából, és ezek a szakadékok, úgy tűnik, jobbra egybeesnek a jellemzően strukturális egyenlőtlenségek törésvonaláival” (302.)

A negyedik részt Bárdi Nándor magas színvonalú tanulmánya nyitja meg, mely áttekinti a Trianon által a magyar nemzettesten ejtett sebek begyógyítását célzó terápiákat, melyek az esetek többségében a sebeket nem gyógyították, hanem tovább mélyítették. A jelen ténye azonban, hogy minden tizedik magyar állampolgár külföldön él, s a jövő nemzetépítését erre a tényre kell alapozni. Papp Z. Attila és Zsigmond Csilla a teljes magyar nemzet tudatában élő csoportközi kognitív térképet rajzolja fel, melyben az előítéletek, a sztereotípiák jelölik ki, hogy melyik idegen csoportnak a megvetés, a kirekesztés, a hátrányos megkülönböztetés poklában melyik bugyorban a helye.

A kötet bátor tett, mely alkalmas a szembenézésre, és hű a magyar szociológiára mindig is jellemző kritikai szellemhez. A tíz tanulmány megérteti velünk a Magyarországon rendszerváltás címén az elmúlt harminc évben történeteket, aminek lényegét Giuseppe Tomasi di Lampedusa regényében Salina herceg úgy foglalja össze, hogy „ha azt akarjuk, hogy minden úgy maradjon, ahogy van, mindennek meg kell változnia.”